

ТЕМА 21. УКРАЇНЬСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ

Причини Української революції, її характер:

- пригноблене становище України, відсутність державності, шовіністична політика Російської імперії;
- важке соціальне становище переважної більшості населення краю;
- невирішеність селянського питання та питання соціального захисту робітників;
- піднесення українського національно-визвольного руху, його організації та її ідеологічне оформлення;
- послаблення Російської імперії внаслідок Першої світової війни;
- мала демократичний, національно-визвольний характер.

У лютому 1917 р. в Росії перемогла демократична революція. Влада перейшла до Тимчасового уряду, який утворився за згодою есеро-меншовицьких керівників Петроградської ради. Він зобов'язувався передати свої повноваження Установчим зборам, вибори до яких мали відбутися у найближчому майбутньому.

Безпосередніми наслідками російської Лютневої революції для України були:

- посилення політичної боротьби; вихід на політичну арену широких народних мас;
- зростання ролі політичних партій; зміцнення суспільних настроїв вліво;
- перетворення армії на впливовий чинник внутрішнього життя.

Процес утворення й еволюції Української Центральної Ради. Діяльність українських партій, політичних діячів в історії періоду. З перших днів революції в Україні відбувалося згуртування національних сил. Самостійники на чолі з М. Міхновським і члени ТУП, керівані С. Єфремовим 4 березня 1917 р. створили в Києві Українську Центральну Раду (УЦР). Головою її став М. Грушевський. До УЦР увійшли представники всіх українських партій: ТУП (згодом УПСФ), УСДРП, УПСР, які виступали за автономію України в складі федеративної Росії, а також УНП (згодом УПСС), що стояли за повну самостійність Української держави. Діяльність УЦР була зосереджена переважно на вирішенні національного питання. Вона перетворилася на справжній керівний осередок національно-демократичної революції, своєрідний український парламент.

Визначальною подією в цьому став **Всеукраїнський національний конгрес (з'їзд)**, який проходив 6-8 квітня 1917 р. в Києві. Було обрано нову УЦР і вона з цього моменту стала представницьким органом усього українського народу. Також була чітко поставлена найближча мета, якої вирішили добиватися — національно-територіальна автономія України. Фактично це було початком боротьби за реальну автономізацію.

Місце різних політичних сил у події періоду. Еволюція поглядів політичних сил України в питанні самовизначення українців (Універсали Центральної Ради). Самостійники, мріючи про незалежну державу, активно зайнялися формуванням української армії. «Український військовий клуб імені гетьмана Павла Полуботка» на чолі з М. Міхновським організував перший український полк ім. Б. Хмельницького, а 5-8 травня — І Всеукраїнський військовий з'їзд. Так розгорнулася **українізація армії та флоту**. Більшість УЦР не розуміли її.

Причини ухвалення I Універсалу. 5-10 червня 1917 р. відбувався II військовий з'їзд. Саме в цей час до Києва повернувся з відрядження у Петроград **В. Винниченко**, який розповів про те, що нова російська влада відкинула українські домагання на автономію. Військові рішуче підтримали УЦР. Тоді вона 10 червня 1917 р. урочисто проголосила на Всеукраїнському військовому з'їзді Універсал «До українського народу на Україні й поза Україною суцього», названий пізніше **Першим універсалом. Основні положення I Універсалу:**

- проголошення автономії України й заклик до організації нового політичного ладу в Україні;
- УЦР — найвищий державний орган влади України до скликання Всенародних Українських Зборів (Сойму);
- кожне село, волость, повіт мали установити зв'язок з УЦР, створити місцеві українські органи влади;
- запровадження «особливого податку на рідну справу», створення скарбниці УЦР;
- український народ мав закріпити власність на землю після ухвалення відповідного закону;
- українські організації мають об'єднати зусилля з демократією інших національностей України.

Значення I Універсалу. Проголошення автономії відповідало вимогам часу й було логічним кроком у розвитку Української національно-демократичної революції, підняло авторитет УЦР, визначило позицію щодо державності, закріпило прив'язку України до Росії, втрачено слухний момент для проголошення незалежності.

15 червня було створено перший український уряд за нових часів — **Генеральний Секретаріат**, який очолював видатний письменник і громадський діяч **В. Винниченко**. У його склад увійшли 9 осіб, що представляли УСДРП, УПСР, УПСФ (колишнє ТУП) і позапартійний діяч кооперативного руху.

Причини ухвалення II Універсалу. Наприкінці червня до Києва прибула делегація Тимчасового уряду, щоб добитися відмови від положень I Універсалу. На переговорах сторони дійшли до компромісу, який УЦР оформила як **Другий універсал**, датований 3 липня 1917 р.

Основні положення II Універсалу:

- Тимчасовий уряд зобов'язувався визнати Генеральний Секретаріат як найвищий орган крайового управління на Україні та затвердити його склад, УЦР — «найвищий орган революційної демократії України»;
- УЦР мала поповнитися представниками національних меншин в Україні;
- вона зобов'язувалася відмовитися від самочинного запровадження автономії, підготувати закон про автономний лад України для затвердження Всеросійськими Установчими зборами;

- Тимчасовий уряд погоджувався на українізацію військ під контролем російського командування.

Значення II Універсалу. Продовжив курс УЦР на мирне досягнення автономії, не окреслював територію, підпорядковану УЦР, не визначав повноважень ГС, підтвердив негативне ставлення ТУ до автономії України. Проти Другого універсалу рішуче виступили самостійники. 4-5 липня вони здійснили спробу встановити контроль над Києвом і змусити УЦР проголосити самостійність України. Виступ було придушено військами, підпорядкованим Тимчасовому уряду.

Взаємовідносини УЦР з Тимчасовим урядом. Петроградський уряд переглянув свої обіцянки й 4 серпня затвердив так звану «Тимчасову інструкцію», у якій йшлося не про автономію, а про «місцеве врядування». Генеральний Секретаріат оголошувався органом Тимчасового уряду, його розпорядження поширювалися не на всю Україну, а тільки на Київську, Волинську, Подільську, Полтавську та Чернігівську (без північних повітів) губерній. Ряд важливих повноважень були вилучені з відання українського уряду.

Здобутки й прорахунки УЦР в державотворчому процесі. УЦР взяла до відома «інструкцію». У цей складний період вона не змогла налагодити ефективне керівництво в Україні. Селянство вимагало негайно розпочати аграрну реформу, піти на це Рада не наважилася. Фатальні наслідки мали прорахунки УЦР у військовій політиці. У вирішальний час вона втратила підтримку армії.

8-15 вересня в Києві відбувся 3'їзд народів, який закликав до федеративної перебудови Росії, до вирішення найважливіших питань соціально-економічного розвитку з урахуванням місцевої специфіки. Наприкінці місяця УЦР оголосила про поширення своєї компетенції на всі сфери життя України і на всі 9 губерній, що означало відмову від «Тимчасової інструкції». Отже, восени 1917 р. конфлікт між Українською радою і петроградською владою загострився. Від арешту членів Генерального Секретаріату врятувало лише падіння Тимчасового уряду.

Особливості соціально-економічного становища:

- парализована сфера промислового виробництва, зростання цін, велика кількість страйків;
- масового характеру набрав селянський рух, мастки поміщиків розгромлювалися.

Перебіг і результати боротьби за владу в Києві у жовтні — листопаді 1917 р. Причини ухвалення III Універсалу. Захоплення влади в Петрограді більшовиками отримало відгук і в Україні. УЦР засудила більшовицький переворот. 29-31 жовтня в Києві відбувалися бої за владу між більшовиками, прихильниками ТУ і УЦР, в яких переможцями вийшли прихильники УЦР. Влада Генерального Секретаріату поширена на всі українські губернії. 7 листопада 1917 р. — ухвалення III Універсалу. **Основні положення Третього універсалу:**

- проголошення Української Народної Республіки (УНР) як рівноправної частини Російської федерації;
- до Установчих Зборів найвищий законодавчий орган — УЦР, виконавчий — Генеральний Секретаріат;
- до УНР мають бути включені землі, де більшість населення становлять українці;
- скасування права приватної власності на поміщицькі землі, які мали перейти до селян без викупу. Але остаточно це питання мало вирішитися на Українських Установчих зборах;
- запровадження 8-годинного робочого дня і встановлення державного контролю над продукцією;
- УЦР обіцяла забезпечити всі демократичні права і свободи, окремо про права національних меншин;
- сформульовано також негативне ставлення до війни, зробити все для початку мирних переговорів;
- амністия, скасування смертної кари, а також призначено на 27 грудня 1917 р. вибори до Українських Установчих зборів, котрі мали узаконити нові державні форми в УНР.

Значення III Універсалу. Це стало видатною подією в житті українського народу. Основна маса українців підтримувала УЦР, про що свідчать результати голосування до Всеросійських Установчих зборів, на яких українські національні партії здобули 75 % голосів (більшовики — 10 %). Неоднозначне ставлення різних верств населення. Суперечливе становище: УНР — складова Росії, невизнання Раднаркомом законам урядом Росії.

Політика УЦР щодо радянської Росії. Ультиматум Раднаркомом в політиці більшовиків щодо усунення УЦР. Захопивши владу в Росії, більшовики взяли курс на встановлення своєї влади на всій території колишньої Російської імперії. 3 грудня РНК радянської Росії звернулася до УЦР з ультиматумом:

- визнання на словах УНР і її права на самовизначення аж до відокремлення від Росії;
- припинити роззброєння більшовицьких частин на території УНР;
- не пропускати військові частини з фронту на Дон, де велася боротьба козаків проти більшовиків;
- сприяти радянським військам у боротьбі з антибільшовицькими виступами;
- погрожуючи війною, вимагала передати владу в Україні радам, тобто фактично більшовикам.

Місце і роль Всеукраїнських з'їздів рад у Києві та Харкові. Всеукраїнський з'їзд рад, який 4-6 грудня працював у Києві, підтримав УЦР, оскільки більшість делегатів були селянами-українцями. Мирним шляхом захопити владу в Україні більшовиком не вдалося. Якраз у цей час Харків захопили російські більшовицькі війська. Під їх прикриттям 11-12 грудня там відбувся з'їзд, який оголосили I Всеукраїнським з'їздом рад, хоча присутніми були переважно представники Донецького і Криворізького басейнів, а також більшовики, які покинули київський з'їзд рад. Отже, харківський з'їзд не був легітимним. І все ж він 12 грудня проголосив Україну республікою рад робітничих, солдатських і селянських депутатів. Україною управляв російський радянський уряд через місцевих більшовиків, хоча було проголошено федерацію УНР з радянською Росією. «Старий московський централізм виступає тут ще раз перед нами під маскою більшовизму», — відзначав М. Грушевський.

На початку наступного року більшовики створюють Донецько-Криворізьку республіку з центром у Харкові, виключивши ці землі зі складу УНР. Згодом вони на території України створили ще кілька «регіональних радянських республік»: Одеську, Таврійську, Донську. Більшовики свідомо йшли на розчленування України.

На харківському з'їзді було утворено Центральний виконавчий комітет (ЦВК) рад на чолі з Ю. Медведєвим і маріонетковий уряд — **Народний секретаріат**, про який писав тодішній його член В. Шахрай: «Що це за уряд український, що його члени зовсім не знають і знати не хочуть української мови? Що не тільки не користуються жодним впливом серед українського суспільства, але навіть й не чуло раніше їхніх прізвищ?»

Причини та наслідки першої війни радянської Росії з УНР. Рада відмовилася виконати вимоги ультиматуму, вважаючи їх грубим втручанням у внутрішні справи УНР. РНК 5 грудня вирішив «вважати Раду в стані війни з нами». Прагнення більшовиків установити контроль над продовольчими і промисловими ресурсами України; придушення і ліквідація центрів антибільшовицького опору; провал спроб більшовиків усунути від влади УЦР, спираючись на внутрішні сили в Україні.

РНК Росії затвердив В. Антонова-Овсієнка командувачем армією у війні проти УНР. У поході на Київ брали участь незначні загони українців. Був призначений і «головнокомандувач усіх військ УНР» **Ю. Колюбінський**, який жодного впливу на прийняті рішення не мав, використовувалася лише в пропагандистських цілях його прізвище. Оскільки УЦР не подбала про формування українських збройних сил, то захищати Україну добровільно пішла недосвідчена молодь. Поблизу станції **Крути 16 (29) січня 1918 р.** нашивкурач зібраний загін з 500 студентів затримав наступ російських військ М. Муравйова (близько 6 тис. осіб), більшість молоді загинула, але подвиг їхній не забутий. А в Києві 16-22 січня більшовики організували повстання, центром якого був завод «Арсенал». Це був удар у спину нечисленній українській армії, що обороняла столицю. Для придушення повстання частину військ зняли з фронту, зокрема курні Січових стрільців під командуванням С. Коновальця.

9 (22) січня 1918 р. УЦР ухвалила Четвертий універсал. Причини Четвертого універсалу:

- втрата надій на створення демократичної федеративної Росії;
- загроза захоплення більшовиками України;
- необхідність відмежуватися від більшовиків для ведення мирних переговорів з іншими державами.

Основні положення Четвертого універсалу УЦР. Проголошення незалежності УНР:

- УНР проголошувалася цілком незалежною, вільною, суверенною державою;
- підтвердження основних демократичних прав і свобод, проголошених у III Універсалі;
- ГС перейменовано на Раду Народних Міністрів (головною незбаром став В. Голубович);
- ухвалення програми соціально-економічних реформ, до весняних робіт мала бути аграрна реформа;
- заклик до громадян УНР відчайдушно боротися з більшовиками.

Значення Четвертого універсалу. Це було історичне рішення Ради, яке свідчило про остаточний розрив з імперським центром. Керівництво і більшість членів УЦР нарешті перейшли на позиції самостійників. Народ закликав до захисту своєї держави. Та цей важливий юридичний акт було проголошено надто пізно, коли кульмінаційний момент українського національного руху вже був пройдений. Захистити Київ Універсал не допоміг. Ідея самостійності України жила в головах кращих представників українського народу.

УЦР змушена була покинути столицю України. 26 січня (8 лютого) після кількаденого обстрілу в Київ увійшли війська М. Муравйова і почали розправлятися з мирними жителями, здійснюючи «червоний терор». Кількість його жертв називають від двох до п'яти тисяч. Таке ж відбувалося й на інших територіях, зайнятих більшовиками. Це викликало наростання антибільшовицького опору. Потенціал Української революції далеко ще не був вичерпаний.

Хронологічний довідник

1917 р., 27 лютого — Лютнева демократична революція та повалення самодержавства у Російській імперії.

1917 р., 3-4 березня — утворення в Києві Української Центральної Ради — представницького органу київських українських громадських організацій. Головні ініціатори — УНП (самостійники) і ТУП. Головою обраний М. Грушевський.

1917 р., 16 березня — створення в Києві українського військового клубу імені гетьмана П. Полуботка на чолі з М. Міхновським.

1917 р., 6-8 квітня — Всеукраїнський національний з'їзд (конгрес). Переобрання УЦР (голова — знову М. Грушевський, заступники — В. Винниченко і С. Єфремов). Постановка мети — автономія України.

1917 р., 18 квітня — створення в Києві за ініціативою українського військового клубу імені гетьмана П. Полуботка на чолі з М. Міхновським першого українського полку імені Б. Хмельницького.

1917 р., 5-8 травня — Перший Всеукраїнський військовий з'їзд. Створення Українського генерального військового комітету на чолі з Симоном Петлюрою.

1917 р., 5-10 червня — II Всеукраїнський військовий з'їзд, понад 2 тис. делегатів. З'їзд запропонував УЦР почати впровадження автономії, українізації армії.